

Paládi-Kovács Attila
az MTA levelező tagja

Merre tart az európai néprajztudomány?

Elhangzott 2002. április 22-én

Gunda Béla akadémikus emlékére

A címben foglalt kérdés évtizedek óta foglalkoztatja a szakmúvelőit. Ez a kétszáz éves tudományág folyton versenyben volt a múltó idővel, hiszen a szájhagyományban élő népköltészet, a sokarcú népművészet, a népi kultúra pusztuló javainak mentésére, megörökítésére jött létre. Ennek a kultúrának az első számú letéteményese az európai komplex társadalmakban a parasztság volt, legalábbis a “nép”-ről korábban forgalomban levő, főként RIEHL és NAUMANN nevéhez köthető meghatározás szerint. Többen vélték úgy, hogy a parasztság megszűnése, a társadalom átformálódása a néprajzi kutatások végét jelenti, s valóban, az európai társadalmak gyors változása megkívánta a feladatok új meghatározását, a szemlélet és a módszerek megújítását.

Pontos előrejelzés a szak jövőbeni útjaira, feladataira és lehetőségeire aligha adható. Ráadásul, mi az elmúlt évtizedek trendjeit sem vetíthetjük a jövőbe, mint azt több tudomány szak teszi. Be kell érünk a lényegesnek vélt mozgások, változások, s a várható irányok jelzésével.

Még előljáróban kell megjegyeznem, hogy Európában a néprajzi és antropológiai tudományok mezején ma több kutatási hagyomány, irányzat, szakág él együtt, versenyez egymással. Ezek közül elsősorban a kontinentális értelemben vett európai néprajztudomány, a saját népi kultúrát, illetve a közös európai örökséget vizsgáló *etnográfia*, *folklorisztika* (újabb néven *európai etnológia*) áll a most következő szemle előterében.

Az európai etnológia kezdetei és az antropológia megjelenése

Az *európai etnológia* fogalmát, feladatait és viszonyát az *általános etnológiához* elsőként Sigurd ERIXON körvonalazta 1938-ban a koppenhágai Nemzetközi Antropológiai Kongresszuson.ⁱ Ebből az évszámból is látnivaló, hogy az *európai etnológia* eszméje nem az 1960-as években megjelent amerikai antropológusokkal összefüggésben “nyert értelmet”, mint azt BAUSINGER tudni véli.ⁱⁱ

ERIXON dolgozata az európai etnológia céljáról, módszeréről 1944-ben magyar nyelven is megjelent. Ebben elhatárolódott a német néprajz egyes tételeitől, különösen Hans NAUMANN “nép” felfogásától és a “gesunkenes Kulturgut”-ra vonatkozó tézisétől.ⁱⁱⁱ

1967-ben az *Ethnologia Europaea* első számában közreadott programadó írásában ismét körvonalazta a nemzeti alapon álló és nemzeti nyelveken publikáló, országhatárok által gátolt és behatárolt néprajzi kutatást meghaladó, a földrészről és annak népeiről átfogóan szóló, s az általános etnológiába becsatlakozó “regionális etnológia” eszméjét és lehetséges módszereit. Következőleg pedig rámutatott, hogy a szociálanropológusok nagy számú falusi közösséget vizsgáltak már meg szerte a világon, de ennek a munkának nincs olyan summázata, amely megmutathatná a közösségtanulmányok fontosságát az európai etnológia számára. Ezért 1967-ben is úgy véli, hogy az európai etnológusoknak folytatniuk kell saját kutatási hagyományaikat.^{iv}

Az *etnológia* és az *antropológia* elnevezés földrajzi megosztottsága az 1930-as években már tapasztalható volt: előbbit az európai kontinensen, utóbbit az angolszász országokban használták inkább. Amerikában a két megnevezést szinonimaként kezelték, s bár az 1950-es években a *kulturális antropológia* már megszokottabb volt, de az *etnológiát* sem kicsinyelték s ma sem kicsinyelik le.^v

Az etnológia evolucionista és diffuzionista irányzatával szembe forduló funkcionalizmus, kezdetben maga MALINOWSKI is, “szociológiai”-nak nevezte a maga kutatásait. Követőinek a történetiséget elvető, s a jelen társadalmi viszonyokat középpontba állító vizsgálatait megtartották a *szociálanropológia* kifejezést akkor is, amikor a funkcionalizmus divatja elmúlt. Lényeges körülmény, hogy az 1930-40-es években a *kulturális antropológia* és a *szociálanropológia* is csupán egy-egy irányzata volt az egyetemes,

általános etnológiának.^{vi} Az 1960-as években aztán egyre több antropológiai tanulmány foglalkozott az európai parasztokkal, rurális, helyi társadalmakkal.^{vii}

Az “antropológus-invázió” kezdetben főként Európa peremeire irányult, később Közép-Európára is kiterjedt. Hosszú terepmunkára alapozott falumonográfiák születtek, s a kiválasztott török, szicíliai, szerb, szlovén, bosnyák, baszk, francia, német, román, magyar faluról készült kötetek^{viii} a helyi társadalom szervezetét, gazdasági és politikai viszonyait írták le több-kevesebb sikerrel. Ezekben a falumonográfiákban nem jutott hely sem a folklórnak, sem az anyagi kultúrának, még kevésbé a nyelvnek és a zenének, táncnak, szokásoknak. Nem csoda, hogy a szociálintropológia néven jelentkező politikai antropológia és az európai értelemben vett néprajz művelői között eleinte kulturális szakadék tátongott, s nem alakult ki érdemi párbeszéd.^{ix}

Idővel a két igen különböző kutatási hagyomány követői közeledtek egymáshoz. A szociálintropológusok szemlélete történetibbé vált, s az európai etnológia kutatóira is hatottak az antropológia egyes paradigmái.^x

Az európai néprajztudomány kutatási hagyományai.

A szociálintropológia és a néprajz közötti különbségtevés érdekében ezen a ponton emlékeztetnünk kell az európai néprajzi kutatások néhány sarkalatos pontjára, karakteres vonására:

Kutatási területek, diszciplináris kapcsolatok

a) A néprajzi kutatás számára kialakulásától fogva fontos fogódzó a nyelv és a nyelvjárások világa, s szoros kapcsolatban áll a nyelvtudomány különböző ágaival. Ilyenformán nem csupán a politikai keretekhez, országokhoz, nemzetekhez, hanem a nyelvrokonság, a nyelvcsaládok, az etnogenezis kérdésköréhez is szorosan kötődik. Legtöbb országban a nyelvtudomány társaként, segédtudományaként jelent meg, s az összehasonlító történeti néprajzi módszer a nyelvtudomány példáját követve fejlődött ki. Ebben a közegben készültek a germanisztika, romanisztika, szlavisztika, uralisztika által inspirált néprajzi kézikönyvek, s a néprajzi kartográfiát is jórészt a nyelvatlaszok példája ihlette. A német *Volkskunde* az 1960-as évekig a germanisztika és a társadalomtudomány között állt,^{xi} s a szláv országok néprajzkutatói 1987-ben adták ki az összes szláv népet felölelő új kézikönyv első kötetét.^{xii}

b) Az európai néprajzi hagyomány másik megkülönböztető vonása a *folklórkutatás* kezdetektől kiemelkedő szerepe, a népköltészet műfajainak beható elemzése, a szövegfolklór, a zene- és a táncfolklór megbecsülése. Ezek a tárgykörök nálunk a *folklorisztika* szoros kapcsolatát biztosítják az irodalom- és a zenetudománnyal, a klasszika filológiával stb. Az angolszász kulturális antropológiában a folklorisztika nem igazán találja meg a helyét, ezért amerikai művelői is szorosan kötődnek az európai szervezetekhez, műhelyekhez.

c) Viszonylag elhanyagolt területe a kulturális antropológiának az *anyagi kultúra*, a tárgyi világ tanulmányozása. Európában nemcsak a saját népi (Volkskunde) és az Európán kívüli népek (Völkerkunde) néprajzi múzeumai, de a szabadtéri néprajzi múzeumok, az egyetemi s akadémiai intézeti kutatóhelyek is nagy súlyt fektetnek a *tárgytörténet*, a Sachkultur kutatására. A “*tárgyi néprajz*” többet nyújt az ergológiaánál, s szoros kapcsolatban áll a nyelvtörténet, a művelődéstörténet, a technikatörténet, a régészet, a gazdaság- és társadalomtörténet megannyi ágazatával.

Eltérő szemlélet- és közelítésmódok

- Az európai néprajztudomány szemléletmódja főként a múlthoz fűződő viszony tekintetében különbözik az antropológiától. Európában uralkodónak mondható a *diakron szemléletmód*, a jelent is gyorsan múlttá váló idősíknak tekintő történeti közelítés. Nem véletlen, hogy az ún. *történeti antropológia* is európai kutatók (főként történészek) “találmánya”, s csupán az utóbbi harminc év fejleménye.^{xiii}

- Az európai néprajzi hagyományhoz kell sorolni azt is, hogy a vizsgálatnak az egyes embertől a családon, a rokonságon, a faluközösségen át az egyre nagyobb méretű közösségeknek és területi, politikai egységeknek az emberiségig, az általános etnológiáig ívelő sorozatában fontos hely illeti meg a *nyelvi, nemzeti közösségek* vizsgálati szintjét. Nagy számban készültek összefoglalások,

kézikönyvek, melyek egy-egy ország határait vagy valamely nyelvterületet véve alapul rendszerezték, elemezték tárgyukat.^{xiv}

- Európai hagyománynak tekinthető az is, hogy a kulturális hagyaték egy-egy elemét, részlegét olykor tágabb európai elterjedtségében vizsgálják a kutatók. Megjelentek ilyen munkák már a 19. század vége felé is (pl. MEITZEN könyve a fálvak formai és genetikus típusairól), de igazából a 20. század elején szaporodtak el.^{xv} Az európai áttekintést nyújtó tanulmányok hozzájárultak mind az antikvitásban és a kereszténységben gyökerező közös európai örökség, mind a regionális tagoltság feltárásához. Esetenként az “óeurópai” (a néphitben az “ősi pogány”) hagyaték, illetve a különböző időkben bekerült “keleti hozadék” elemeire is fényt derítettek. A magyar néphit és népszokások széles összehasonlító elemzéséből szűrte le RÓHEIM Géza a tanulságot már 1925-ben: “Európa népei egyáltalában nem tudják, hogy lelkileg milyen közel állanak egymáshoz.”^{xvi} Úgy gondolom, hogy az európai néprajztudományak megőrzésre érdemes erénye

- diakron szemlélete;
- a különböző szintű etnikai és anyanyelvi keretek, köztük a nemzetek, nemzeti kisebbségek, diaszpórák, vallásfelekezetek közösségeinek s azok kulturális örökségének átfogó, teljességre törekvő dokumentálása, egységként való felfogása;
- és az európai, illetve szubkontinentális léptékű összehasonlító, áttekintő stúdiumok végzése.

Sajnálatosnak tartom, hogy az utóbbi évtizedekben szakunk mindhárom erénye megkopott, s hogy az ún. *empirikus kultúrakutatás*

oldaláról az európai néprajz ezen értékes kutatási hagyományait súlyos támadások érték.^{xvii} A támadások láttán egyes német egyetemi műhelyek az 1970-es években a korábbinál is határozottabban fordultak az archivális források és a történeti néprajzi kutatások felé. Többen érezték úgy, hogy az európai etnológia hajója Szkülla és Kharübdisz sziklája, a történettudomány és a szociológia közé szorult.^{xviii}

Az akkoriban született egyetemi tankönyvek hozzájárultak az európai etnológia elméleti alapjainak, elemzési módszereinek, gondolati rendszerének újbóli átgondolásához. Sigfrid SVENSSON 1973-ban megjelent kötete (*Einführung in die Europäische Ethnologie*) a fentiekben vázolt európai néprajztudomány gondolati és fogalmi rendszerét tárja elénk. Döntően svéd példák alapján, ERIXON és SVENSSON nyomdokain foglalta össze az európai etnológia koncepcióját Günter WIEGELMANN is 1991-ben. Átvette tőlük a reliktumterület és a kultúra-fixációjának, rögzülésének elméletét, szerepeltette a “város-vidék modell” és a “belső fejlődés” magyarázó elvét, a polgári kultúra diffúziójáról szóló téziseket, a népi kultúra térszerkezeti vizsgálati lehetőségeit, a népi kultúra periodizációjának, a rurális tárgyi kultúra “innovációs fázisainak”, s egyáltalán a folytonos változásnak a kutatási lehetőségeit.^{xix}

WEBER-KELLERMANN és BIMMER 1985-ben megjelent tudománytörténete szintén címében viseli az *európai etnológia* meghatározást, de annak mibenlétéről nem szól. Érdeme, hogy az imént említett szerzőknél több tekintettel van a folklórra.^{xx} Csupán az alcímében említi az európai etnológiát, de tartalmilag nem ismerteti a

BREDNICH szerkesztésében megjelent kézikönyv sem (*Grundriss der Volkskunde*). Ez mintegy kéttucat kutatási terület egyenkénti ismertetését, német nyelvű szakirodalmát tartalmazza a lehető leghagyományosabb módon: *Hausforschung*, *Geräteforschung*, *Familienforschung*, *Brauchforschung*, *Rechtliche Volkskunde*, *Erzählforschung*, *Volksmedizin* és hasonló fejezetcímek alatt.^{xxi} A kötet végén tucatnyi német nyelvű munkát sorol fel, melyek bevezetnek az európai etnológiába.

Köztük találjuk a *tübingeni műhelyben* 1978-ban készült alapvetést is, mely címében a *Volkskunde* tudománynevet viseli, tartalmilag viszont az előbbieknél több új szempontot kínál. Négy nagyobb tömbje a *kultúra*, a *mindennapok*, a *történetiség* és az *identitás* címszót kapta. Ez a munka távolodott el leginkább a *Volkskunde* hagyományaitól, de fogalomrendszere, szemlélete, hivatkozásai, nem az európai etnológia, hanem a szociológia, a frankfurti filozófiai iskola, s a történetiséget mellőző, akkoriban divatos antropológiai strukturalizmus közvetlen hatását mutatja. A bevezető első lábjegyzete a szak neveként említi: *empirikus kultúratudomány*, *európai etnológia*, *kultúrantropológia*, *kultúrtörténet*, *regionális etnográfia*. Minthogy ezek szinonimaként aligha foghatók fel, inkább csak a szerzők tanácstalanságáról árulkodnak.^{xxii}

A tübingeni körhöz tartozó Wolfgang KASCHUBA könyve 1999-ben jelent meg az *európai etnológiáról*. Ez a címadás azonban teljesen félrevezető. Szerzője figyelmen kívül hagyja a korábbi alapozó, teoretikus munkákat. Tudománytörténeti, fogalmi, gondolati

rendszere, tematikája és metodikája semmi nyomát nem mutatja az európai néprajz kutatási hagyományainak, ERIXON, SVENSSON, WIEGELMANN s a többiek elméleti alapvetésének. Sigurd ERIXON imént vázolt kezdeményező szerepéről említést sem tesz, s a német néprajz európai irányban tevékenykedő nagyjairól – így Matthias ZENDER-ről, Gerhard HEILFURTH-ról – nem vesz tudomást.^{xxiii} Minthogy fogalmai, szempontjai az előző tübingeni kötetével egyeznek meg, helyesebb lett volna az általuk korábban bevezetett *empirikus kultúrakutatás* címnél megmaradnia. Joggal lehet attól tartani, hogy az *európai etnológia* elnevezéssel nem ez volt az egyetlen visszaélés, s nem ez lesz az utolsó.

Az európai néprajztudomány intézményesülése

Időrendben első helyen említendő az *Internationale Volkskundliche Bibliographie*, az “európai” néprajzi bibliográfiának 1917-ben Svájcban alapított és ma is élő sorozata.^{xxiv}

1929-ben Rómában jött létre a *Commission Internationale des Arts Populaires* (C.I.A.P.) amelyet rövidesen a *Népszövetség* is támogatott. A két világháború között ez volt az európai folklorisztika és etnográfia egyetlen nemzetközi szervezete, mely később az UNESCO támogatását is elnyerte. A C.I.A.P. új korszaka az 1951-es stockholmi nemzetközi néprajzi kongresszuson kezdődött, de a szervező Sigurd ERIXON fáradásai dacára, ez a szervezet is a kontinens politikai kettéosztottságát tükrözte. A következő, 1956-os arnheimi kongresszus a “regionális” jelzőt viselte, s nem csupán a kelet-európai résztvevők hiánya miatt.

A C.I.A.P. 1964. évi athéni kongresszusán megalakult a SIEF (*Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore*), miközben a C.I.A.P. is újjáalakult, új vezetőket választott. Átmenetileg két "európai", egymással versengő kooperáció és program között is lehetett választani. A SIEF a néprajzi bibliográfia folytatását és kongresszusok sűrűbb szervezését tűzte zászlajára, a C.I.A.P. 1967-ben új nemzetközi folyóiratot indított *Ethnologia Europaea* néven, s a nemzeti atlaszmunkálatok támogatásán túlmenően célul tűzte az *Európa Néprajzi Atlasza* létrehozását.^{xxv}

1982-ben, a SIEF második kongresszusán, amit a moszkvai etnográfiai intézet rendezett Szuzdálban, ismét egyesült a két szervezet, s a SIEF elnevezést tartotta meg. Azóta a SIEF kereteiben működik az etnokartográfiai munkaközösség, s az 1990-es években a SIEF-hez csatlakozott *Ethnologia Europaea* folyóirat és az európai táplálkozási hagyományok kutatását összefogó bizottság is. (A SIEF 7. kongresszusát rendeztük meg 2001 áprilisában Budapesten). A SIEF kebelében jelenleg nyolc munkacsoport működik: 1. Vallásetnológia, 2. Bildlore (képkutatás), 3. Etnokartográfiai, 4. Nemzetközi bibliográfia, 5. Népköltészet (ballada), 6. Táplálkozáskutatás, 7. Folklór és tömegtájékoztatás (média), 8. Kultúraközi kommunikáció. A munkacsoportok változó intenzitással működnek, többségük kétévenként tart konferenciát, s ad ki köteteket. (A magyar néprajzi kutatás minden vonalon képviselteti magát, sőt több munkacsoportban vezető szerepet visz, s mindnek tartották már konferenciáját egy-két alkalommal Magyarországon.)

Az európai kutatási hagyományt képviselő nemzetközi szervezet az *International Society for Folk-Narrative Research* is, melyet még Kurt RANKE és a FABULA folyóirat köré csoportosuló szövegfolkloristák nagy nemzedéke hozott létre az 1950-es évek végén. Ma is aktív szervezet, egyik kongresszusát 1989-ben Budapesten tartotta.

Több átfogó szervezet említhető az anyagi kultúra területén is: az 1960-70-es években a munkaeszköztörténeti munkacsoportok, az 1980-90-es években a szabadtéri néprajzi múzeumok szervezetei voltak aktívabbak.

Mindezekén túl számos szubregionális koordinációt, folyóiratot, intézetet, szervezetet kellene említeni. Ilyen az északi országok folklór intézete és bulletinje (*Nordic Institute of Folklore*, Turku) és az *Ethnologia Scandinavica* (Lund, 1971-), az egykori keleti blokk országait összefogó *Demos* (Berlin, 1960), a *Nemzetközi Néprajzi Kárpát-Balkán Bizottság*, az *Ethnologia Slavica* (Bratislava, 1970-).

1990 után a kelet-európai országok közötti koordináció, s kutatóik részvétele az európai szervezetek munkájában, kongresszusain megcsappant, s máig sem közelítette meg a korábbi arányokat. Bö tíz éve szünetel, akadozik a *Kárpát-Balkán munkacsoportok* munkája. Pozitív, új fejlemény az *Ethnologia Europaea Centralis* (Brno, 1992-) és az *Ethnologia Balkanica* (Münster, 1997-) c. folyóirat létrejötte.

Végül említést érdemel, hogy az utóbbi 20-30 esztendőben Európa minden országában új néprajzi tanszékek alakultak régi és új egyetemeken, s igen jól működő kutatóintézetek jöttek létre (pl.

Meertens Intézet, Amsterdam; Nordic Institute of Folklore, Turku; European Ethnological Research Centre, Edinburgh).

Összességében leszűrhető, hogy az európai néprajztudomány intézményi háttere, nemzetközi koordinációja az “antropológus-invázió” évtizedeiben is tovább bővült.

Etnokartográfia, Európa Néprajzi Atlasza

Sigurd ERIXON és a C.I.A.P. kezdettől fogva törekedett egy európai néprajzi atlasz előkészítésére.^{xxvi} Ennek érdekében hozták létre 1955-ben SIA (*Ständige Internationale Atlaskommission*) néven azt a bizottságot, mely kezdetben a nemzeti néprajzi atlaszmunkálatok összehangolását tekintette feladatának, majd az európai atlasz tervét is napirendre tűzte. Ennek a munkabizottságnak – Albánia és Spanyolország kivételével – Európa minden országából volt egy-egy állandó tagja. Kétévenként tartott ülésein a bizottság kidolgozta az Európai Néprajzi Atlasz alaptérképét, az 1:4 millióhoz léptékű mustert, melyhez más léptékű régiótérképek csatlakoztak. Az alaptérképet és a régiótérképeket 1974-ben éppen a SIA visegrádi munkaülésén fogadták el.^{xxvii}

Elsőként az egyes naptári ünnepekhez kapcsolódó újtűzgyújtás szokás- és hiedelemkörét bemutató négy európai térképlap készült el és jelent meg Matthias ZENDER bonni professzor vezetésével. Folyt az eketípusok, az aratásmódok, a cséplési módok és eszközök, a házfalazatok, a kerekcses járművek, a karácsonyi zöldághoz, a

májusfához fűződő szokáskör térképeinek előkészítése is. (1970-ben még 43 téma feldolgozását tervezték.)

Azonban az 1980-as években a nagy európai atlasz elakadt, a bizottság vezetői egymás után dőltek ki a sorból. 1990-ben a *Szlovákia Néprajzi Atlasza* megjelenése alkalmából a Magas-Tátrában megtartott ülésen ki kellett mondani, hogy az Európa Néprajzi Atlasza vállalkozáshoz nincs elegendő ereje a bizottságnak. A mérhetetlen mennyiségű kutatómunka és szervezés, a kiadás feladatai és költségei meghaladták mind a laza koordináció, mind az egyes résztvevők mögött álló kutatóhelyek anyagi, személyi lehetőségeit. Ezért pontot tettek az Európai Néprajzi Atlasszal kapcsolatos tervek és munkálatok végére, s a nemzetközi koordinációt és munkacsoportot fenntartva új célokat tűztek maguk elé.^{xxviii} 1990 óta az *Európai Etnokartográfiai Munkacsoport* négy ülészakot tartott és háromnak az előadásait önálló kötetben adta ki.^{xxix} Ezek a konferenciák a kulturális határok és a nemzeti identitás kölcsönhatását, a kulturális térségek, régiók mibenlétét, a szimbolikus, a mentális, az időbeni határok felfogását, s az etnokartográfiai irányzat feladatait, további lehetőségeit vitatták meg. A legutóbbi, 12. ülészakon bemutatták a *Cseh Néprajzi Atlasz* frissen megjelent 3. kötetét,^{xxx} s megvitatták a nemzeti néprajzi atlaszok kiértékelésének új, számítógépes lehetőségeit. Ehhez kollégánk, BORSOS Balázs előadása és számítógépes módszere, az ún. *cluster analízis* szolgált alapul. A Magyar Néprajzi Atlasz adattömegének (634 térképlap, 417 kutatópont a teljes magyar nyelvterületről) cluster analízise nyomán 68 néprajzi kistérséget határozott meg.^{xxxi}

A számítógép és az európai (brüsszeli) grantok a jövőben új távlatot nyithatnak az etnokartográfiai munkálatok számára. Gondolni lehet pl. az ezrével publikált térképlapok teljes adatbázisának felállítására. A címek és jelmagyarázatok angol fordítása s a dokumentatív ponttérképek lényegét kiemelő egyszerűsítése, átrajzolása után, sorozatba szerkesztett újrakiadásukra. Ezzel nagy lépést tehetnénk az európai népi kultúrák egységének és belső, térbeni tagoltságának, változatainak megragadása felé. Joggal gondolhatjuk, hogy a térségi horizontok, a régiók, a különféle határok és kontaktzónák, a szigetkultúrák (enklávék, nyelvszigetek) tanulmányozása a jövőben is az európai etnológusok fontos feladata lesz.

“Kultúraépítők” – a polgárság néprajza?

Az 1970-es évek elején növekedett meg Svédországban az “új néprajz”, s az amerikai interakcionalizmus hatása. Elfordulva a múlttól és a svéd paraszti kultúrától ott előbb a brit közösségtanulmányok mintájára közösségtanulmányok és politikai töltetű aktivista antropológiai művek születtek.^{xxxii} A hetvenes évek második felében - a strukturalizmus és a történelmi materializmus hatására - a svéd kutatók egy része ismét eltávolodott a mikro szintű elemzéstől és a jelentől. Részint a szimbolikus antropológia, részint a kulturalista marxizmus hatására fordultak az osztályok, rétegek kultúrája felé. Lundi etnográfusok egy csoportja azt kívánta vizsgálni,

hogyan alakult át a svéd agrártársadalom előbb ipari, majd urbánus társadalommá. Nem társadalom- vagy kultúrtörténetet kívántak írni, hanem arra keresték a választ, hogyan keletkezik, termelődik és változik meg a kultúra. Főként az osztályképződés és a kultúraépítés közötti viszonyt akarták megvizsgálni.^{xxxiii}

A program eredményeként született első könyv, a *Culture Builders* a viktoriánus kori svéd polgárság kultúraépítését vázolta az 1880-1910 közötti időszakban, amikor a középosztály kultúrája már kezdett meghatározóvá válni. Összehasonlításként felhasználták a svéd paraszti életről már előbb felhalmozott néprajzi ismereteket, továbbá a munkásságról a kutatási program keretében gyűjtött anyagokat.

A polgári kultúraépítés vizsgálatát nem végezheték el a paraszti élet kutatásának korábban bevált rendező elvei, szempontjai szerint. Orvar LÖFGREN a könyv első felében elemzi a polgárság beállítódását, másoktól eltérő viszonyát az időhöz, a természethez és az otthonhoz, kiemelve az időbeosztás, a természetszeretet, a polgári kényelemre törekvés jelenségeit. Jonas FRYKMAN pedig a kötet második felében bemutatja az egészség és a tisztaság új felfogását, a piszok, a szennyeződés és a rend képzeteit, a polgári mértékletesség és fegyelem, illetve a szexualitás, a testi funkciók, a szabadidő, a sport helyét a középosztály életében.^{xxxiv} A polgári középosztály természetesen Svédországban illetve a 19-20. század fordulóján is tagolt volt, s a vázolt modell nagyvonalú általánosítás eredménye. Valójában inkább szubkultúrák változataiban volt jelen, s nem csupán felső és alsó rétegei különböztek egymástól, de a kereskedelmi, ipari,

értelmiségi, hivatalnoki foglalkozási csoportok között is jelentős eltérések mutatkoztak.

A polgári kultúra jelenségvilága természetes módon volt jelen már ezt megelőzően a német, osztrák, svájci néprajzi irodalomban, még az összegző kézikönyvekben is. A magyar néprajzi irodalom a 20. században behatóan vizsgálta a tradicionális mezővárosi paraszt-polgárság életviszonyait – elegendő BALOGH István debreceni és BÁLINT Sándor szegedi vonatkozású munkásságára utalni -, de a modern polgári rétegekről, csoportokról nálunk eddig kevés néprajzi leírás született. Paradigmaváltásról a svédek új szempontjait tekintve lehet szólni. Az utóbbi 10-15 évben a hazai néprajzi kutatás is a korábbinál több figyelmet szentelt a kispolgári rétegeknek. Könyvek jelentek meg sikeres polgári életutakról, családtörténetekről (pl. a pécsi Zsolnay-családról, *egy pesti polgárról Európában*),^{xxxv} de ma még sokkal több a tartozás, az elvégzendő munka ezen a területen. Fontos lenne a magyar “polgári kultúramodell” felvázolása, az európai egyezések és a hazai sajátosságok, továbbá a regionális vonások felmutatásával.

Az ipari munkásság néprajzi kutatása

Az ipari munkásság minden szempontból besorolható az európai etnológia “nép” fogalmába, s az utóbbi három évtized sok országban a “munkásságkutatás” (Arbeiterforschung) fellendülését hozta magával. Ezért is kaphatott önálló fejezetet e tárgykör a Rolf, W. BREDNICH szerkesztésében megjelent alapvetésben.^{xxxvi} Német,

osztrák, svájci kutatók sokáig csak a népi kultúra széteső, szegényes, redukált változatát látták a munkáskultúrában, s később is fedezték fel a néprajz számára, mint a magyar kutatás (ORBÁN Balázs, JANKÓ János). Az 1950-es években Marburgban a német bányászok folklóráját, rétegnyelvét, Wolfgang STEINITZ berlini intézetében a német munkásdalt kutatták. Ekkor már a német és az osztrák néprajz legtöbb kiválósága kapcsolatba került a munkásnéprajzzal, s a mai professzorok nemzedékéből számosan közöltek figyelemre méltó dolgozatot. Legjelentősebbnek azonban az előző nemzedék nagy öregjének, Gerhardt HEILFURTH-nak a könyve (*Der Bergbau und seine Kultur. Eine Welt zwischen Dunkel und Licht*) nevezhető, amely a német bányászok élet- és munkakörülményeit monografikusan írja le, s e réteg több évszázados társadalom- és kultúrtörténetét foglalja össze.^{xxxvii} Elméleti viták ellenében bizonyítja, hogy a munkáskultúrát is történeti szemlélettel érdemes közelíteni, s ideológiai előfeltevések mellőzésével, empirikus úton lehet érvényes eredményekre jutni.

Azóta ezt mind többen belátták, és a “munkáskultúra”-t egyre inkább történetiségében vizsgálták. Ez a rétegekultúra a II. világháború előtt volt viszonylag egységes, s a munkásság a következő fél évszázadban kulturálisan is meglehetősen heterogén, a tömegkultúra hatása alá került társadalmi egységgé vált.

A Német Néprajzi Társaságnak az 1979-ben felállított “Munkáskultúra szekció”-ja (Kommission Arbeiterkultur) sorozatban szervezte a német, osztrák, svájci, svéd, dán, finn, brit etnológusok, történészek, szociológusok részvételével tartott konferenciákat (Bécs 1980, Hamburg 1983, Marburg 1985, Steyr 1987, Tübingen 1989,

Bamberg 1992). Ezen konferenciák anyagából kiváló kötetek is születtek, pl. *Die andere Kultur*,^{xxxviii} de magyar részvétel nélkül.

Az 1980-as években egyes német, osztrák, dán, svéd múzeumok is érdeklődést mutattak a munkáskultúra, különösen annak a háború előtti klasszikus korszaka iránt. Fotó- és dokumentumarchívumok létesültek (pl. Steyr, Felső-Ausztria), kiállítások nyíltak (Bécs, Berlin, Koppenhága). Addig a néprajzi, történeti múzeumok ilyen anyaggal nem rendelkeztek, s a régi munkáskultúra tárgyai jórészt elenyésztek. Az 1970-80-as években kezdték el brit, skandináv szabadtéri néprajzi múzeumok az egykori bányász kunyhók, barakkok, munkáskolóniák maradványainak a begyűjtését.

E kutatások aktualitását, nemzetközi elfogadottságát mutatja, hogy a SIEF 4. kongresszusa (Bergen 1990) szekciót szervezett a munkáskultúra hagyományos elemeiről (Traditional Elements of Workers' Culture), ahol magam is beszámolhattam^{xxxix} a magyar munkásság kultúrájának néhány specifikus vonásáról.

A *Magyar Néprajz* c. kézikönyv VIII. *Társadalom* c. kötete (Bp. 2000.) fejezetet szentelt az ipari munkásságnak, s abban a vázlatos hazai kutatástörténet is olvasható. A magyar és a nemzetközi munkásnéprajzi kutatások párhuzamos történetéből azt látjuk, hogy a magyarok időnként megelőzték az európai kutatást, időnként szinkronban voltak vele, az utóbbi három évtizedben viszont a kapcsolódásuk esetlegessé vált. Mindazonáltal a magyar kutatásnak sok adóssága van még a történeti távolságba került munkástársadalom, életmód, mentalitás leírása, tárgyi megörökítése terén. Bár a

nemzetközi koordináció éppen szünetel, a hazai kutatás nem feledkezhet meg a magyar munkásság kulturális hagyatékáról.

Városnéprajz (Stadtforschung, urban ethnology)

Német nyelvterületen nevezik “városrész-kutatás”-nak is, s többnyire az ún. “közösségkutatás”-sal kapcsolják össze. A városokra Skandináviában és a német nyelvű országokban is az 1970-es évek óta terelődött a kutatók figyelmé. Előbb a város és a falu kapcsolatrendszeré, kölcsönös egymásrataltsága, a városnak a vidék ellátásában betöltött szerepe történeti megközelítésben merült fel. Emlékezetes kötet jelent meg e témáról 1978-ban G. WIEGELMANN szerkesztésében,^{xl} mely inspirálta a 2. magyar – finn symposium témaválasztását is 1986-ban.^{xli}

A finnek már előbbre tartottak nálunk a kimondottan városi közösségekre, kulturális folyamatokra és városi tradíciókra irányuló vizsgálatokban. Finnországban Ilmar TALVE és Matti RÄSÄNEN vezetésével az 1970-80-as években egyre elmélyültebb városnéprajzi kutatások valósultak meg. Előbb a svéd és finn vegyes lakosságú városok összehasonlító, s főként az etnikai (nyelvi) szubkultúrákra, etnikai hierarchiára és etnikai kapcsolathálókra irányuló kutatások bizonyultak eredményesnek,^{xlii} később a mindennapi élet “városi jelenségvilágának” rendszerező leírása és értelmezése. Jelentős eredményt ért el az a finn-svéd-ész-t-orosz kutatókból álló munkaközösség, amelyik az 1980-90-es évek fordulóján egy

finnországi finn és svéd lakosságú, valamint egy észtországi észti és orosz lakosságú városkában vizsgálta az etnicitás megjelenési formáit, közösségi és személyes megélését az emberek mindennapjaiban. Különböző társadalmi osztályok, különféle jellegű kisebbségek (bevándorlók, nyelvi, etnikai, szexuális és más minoritások) családjainál vizsgáldtak közvetlen interjúk készítése, családtörténeti elbeszélések, életrajzok útján, s feszegették a szexualitás, az alkoholizálás, a higiénia és a mentálhigiénia körébe sorolható tabukérdéseket is.^{xliii}

A finn városnéprajzi kutatás, különösen a jelen valóság feltárására kidolgozott szempontrendszerük valóban figyelmet érdemel. Ismereteim szerint német nyelvterületen még mindig a történeti irányultságú városnéprajz a kidolgozottabb. Legalábbis a svájci HUGGER kutatásmódszertani szemléjéből és a münsteri Ruth E. MOHRMANN problémavázoló közleményéből (*Die Stadt als volkskundliches Forschungsfeld*) erre lehet következtetni. Neki magyarul is megjelent egy dolgozata (*A városi népi kultúra kvantitatív elemzésének lehetőségei és határai*), melyben főként inventáriumok alapján rekonstruálja északnémet városok 17. századi bútor- és lakáskultúráját.^{xliv}

Sajátos kutatási feladat – s egyben nagy kihívás – a nagyvárosi lakosság mindennapi életének, hagyományainak, szokások által vezérelt kulturális megnyilvánulásainak vizsgálata. Ennek szentelték a Német Néprajzi Társaság 24. kongresszusát 1983 őszén Nyugat-Berlinben.^{xlv} Az elméleti előfeltevéseket és elvont filozófiai közelítéseket hangoztató empirikus német kultúrakutatóknál

eredményesebbek voltak a bécsi társadalom periférikus csoportjait, etnikai összetevőit, jellegzetes alakjait vizsgáló osztrák kollégák (Helmut FIELHAUER, Olaf BOCKHORN), akik különösen a 20. század elejére és a bécsi lakosság heterogén összetételére figyeltek.

A városi, nagyvárosi lakosság néprajzi tanulmányozásának fontosságára hazai kutatók is felhívták a figyelmet,^{xlvi} de érdemi előrelépés ezen a területen nem történt. Itt kell megjegyezni, hogy az 1950-es években létező *Nagybudapesti Néprajzi Munkaközösség* munkájáról, az archívum gyarapodásáról, a városi néprajzkutatás új eredményeiről DÖMÖTÖR Tekla akkoriban több beszámolót publikált,^{xlvii} az eddigi eredmények mégis messzire elmaradnak a legtöbb nyugat- és észak-európai országétól. Kivétel FEJŐS Zoltánnak a chicagói magyarok két nemzedékéről, etnikai örökségük ápolásáról szóló becses könyve és az 1990-es években történt budapesti változások néprajzi értelmezéséről elhangzott plenáris előadása a SIEF múlt évi kongresszusán.^{xlviii}

A *városnéprajz* manapság egyik “sikerágazata” a nemzetközi néprajzi szervezeteknek. 2000-ben a “nagyváros” volt a központi témája az IUAES (az antropológia és etnológia világszervezete) pekingi “inter congress”-ének, kongresszusok közötti nagy konferenciájának; városantropológus a világszervezet holland főtitkára (Peter NAS), s a városok közösségi kultúrájának kutatói működtetik a világszervezet egyik legerősebb, legnépesebb bizottságát. Többségük a jelen folyamatait, változásait elemzi, de az európai városnéprajzi konferenciákon a középkori Európa, sőt az ősi Róma városi kultúráját is vizsgálják,^{xlix} s jól megférnek a jelenkutató

antropológusok az európai etnológusokkal és a klasszika filológusokkal is. Talán nem is kell mondanom, hogy a városnéprajzi vizsgálatot a következő évtizedek tartós folyamatának tételezem, aminek érdemes lesz az eddiginél sokkal több figyelmet szentelnünk.

Identitás, etnicitás

Az *ethnosz*, az *etnikum*, az *eticitás* az etnológia egyik központi kategóriája. Az 1990-es évek európai etnológiájának is központi témája volt az etnicitás, az etnikus identitás és kultúra. Ezt tüzte napirendjére már a SIEF 5. kongresszusa (Bécs, 1994) azért, hogy az etnicitás erejéről a múlt és a jelen Európájában megállapított tudományos paradigmákat szembesítse a kulturális és a politikai gyakorlatban elterjedt szlogenekkel. Folytatta e témakör feltárását a SIEF 6. kongresszusa is (Amsterdam, 1998), de az etnicitás gyökerei és rítusai felől közelített a mindennapok kulturális gyakorlatához, az etnikus tudat létezmódjához, az etnikus identitások értelmezéséhez. A témaválasztásnak különös aktualitást adott az a tény, hogy miközben Európa gazdasági és politikai téren is az egységesülés felé törekszik, határain belül olykor agresszív formát ölt az etnonacionalizmus, s olyan városaiban, mint Nápoly, Frankfurt vagy Stockholm, heves támadások érnek “idegen”-eket, etnikai szempontból a “másság” jegyeit hordozó személyeket és kulturális megnyilvánulásokat.¹

E két kongresszus kötetei tovább árnyalták az etnicitás szakirodalmának példatárát arról, hogyan módosulnak időről időre az etnikai határok, miképpen jönnek létre az etnikai markerek, jelzések és szimbólumok, hogyan történik ezek hagyományozódása, s miképp válnak fontossá az identitás más-más kritériumai az idők változásától, a helyzettől függően. Ezek a megközelítések sok újat hoztak az 1970-80-as évek BROMLEY vezette szovjet “etnoszkutatás”-aihoz mérten.

A néprajz sokak szemében “identitástudomány”, melynek legfőbb feladata a kisebb-nagyobb közösségek önmeghatározásának, kulturális hagyományaihoz, szülőföldjéhez, őseihez, vallásához, életformájához való ragaszkodásának a vizsgálata. Az etnikai azonosságtudat csupán egy a különféle identitások közül. Nem azonosítható a nemzeti identitással, minthogy az etnikumok tetemes része nem vált nemzetté (pl. lappok, cigányok) vagy tartósan elszakadt nemzeti közösségtől. A lokális, a regionális, a felekezeti, a szociális identitás mind része az egyének, családok, s tágabb közösségek önmeghatározásának. Maga a népi kultúra is helyi (lokális), kis- és nagytáji, felekezeti, szociális rétegek szerinti jellegzetességeket, tagozódást mutat. Minden etnikus népcsoportnak szüksége van nemzeti néphagyományra éppúgy, mint saját, akár csak kis dolgokban megnyilvánuló, de másokétól megkülönböztető jellemvonásokra.^{li} Idegen népi környezetben élő magyar népcsoportok olykor beérik a stilizált elemekből álló “magyar ruhá”-val, mint a szüreti felvonulás kellékével (Drávaszög), vagy az Ontario vidékén élő magyar farmerek újonnan kifejlesztett aratóünnepével.^{lii} Észre kell vennünk, hogy

közösséget összetartó, szimbolizáló szokások ma is keletkeznek, a hagyományok újraélednek, s munkál a hagyományteremtés igénye is. (Lásd a Lendva-vidék szőlő- és bortermelőinek új szokásait, ünnepeit.)^{liii}

Újabb trendek és hazai teendők

Az antropológiai és etnológiai tudományok legutóbbi nagy seregszemléjét, 14. világkongresszusát “A 21. század: az antropológia évszázada” (The 21st Century: The Century of Anthropology) címen rendezték meg 1998-ban Williamsburgh városában (Virginia, USA).^{liv} Meglehet, hogy ezt a hangzatos kifejezést a biológiai tudományoktól kölcsönözték. Ez azért is valószínű, mert az unióban (International Union of Anthropological and Ethnological Sciences, IUAES) integrált tudományágak között hagyományosan jelen van az embertan, a fizikai antropológia, a humánbiológia, az orvosantropológia is. A kongresszusi jelmondat mindenesetre tükrözi az antropológiai és etnológiai tudományok magabiztos terjeszkedését a világban és integráló szerepének növekedését.

Látni kell, hogy az antropológiai nézőpont, szemlélet - a néprajzon kívül - még számos tudományszakra hatással van (filozófia, pszichológia, szociológia, irodalomelmélet, történetírás stb.). Mibenlétét megvilágítja a következő definíció: “Az *antropológia* egy olyan multidiszciplináris tudomány, amely magában foglalja az emberiség minden aspektusának - régészeti, biológiai, nyelvészeti és

társadalmi-kulturális – vizsgálatát. Az *antropológia* a természet- és társadalomtudományban valamint a humán tudományokban gyökerezik, megközelítésében az alapkutatástól az alkalmazott kutatásig és a tudományos interpretációig terjed.^{lv} Az antropológia komoly kihívást jelent az európai etnológia számára is, de a kérdés nem szűkíthető le az antropológia és az európai néprajz viszonyára. Arra a kérdésre, hogy kell-e nekünk antropológia, a válaszom egyértelmű igen. Rögtön hozzáteszem, hogy nem a néprajz helyett, hanem az etnográfia, a folklorisztika s az etnológia mellett. Az antropológia nem veszi át sem a szövegfolklor, sem a tárgytörténet kutatását, s nem pótolhatja az európai néprajztudomány által közel kétszáz éven át felhalmozott ismereteket, gyűjteményeket. Másrészt látnunk kell, hogy az Európára szakosodott antropológia is idomul és tanul. Szempontjai különösen a közösségek, társadalmi, gazdasági, politikai intézmények, illetve a jelenkutatás területén az európai etnológiában is hasznosíthatók.

Úgy látszik, hogy az antropológia mára Európában is kiépítette szervezeteit, megalapította egyetemi tanszékeit és nemzetközi folyóiratait. 1989-ben létrejött az E.A.S.A. (European Association of Social Anthropologists), a szociálantropológusok európai társasága.^{lvi} Azóta már a 3. nemzetközi kongresszusukat is megtartották (Krakkó, 2000. augusztus), s szervezetük jelenteti meg a *Social Anthropology*-t. Az 1990-es években számosan csatlakoztak észak- és kelet-európai országokból is, s 1992-ben újabb folyóiratot indítottak *Anthropological Journal on European Cultures* címen.^{lvii} A lap első számait főként a kelet-európai gazdasági és politikai változásoknak

szentelték. Az említett lapok, társulatok, rendezvények, a 90-es években alapított új tanszékek az antropológia európai intézményrendszerének kiépülését jelzik, s adalékul szolgálnak az antropológia világméretű terjeszkedéséhez.^{lviii}

Az európai etnológia, s ezen belül a hazai néprajzi kutatás feladatai az antropológia európai honosodása, intézményesülése után is megmaradnak. Várható, hogy az eltérő hagyományú, szemléletű antropológiai és etnológiai ágazatok között már a közeli jövőben ésszerű munkamegosztás és kooperáció bontakozik ki (pl. a jelenkutatásban). Lényeges, hogy az etnográfusok és folkloristák továbbra is megőrizték szakmai identitásukat, hűségesek maradjanak tárgyukhoz, hivatásukhoz, s ne szakadjanak el az európai néprajz kutatási hagyományaitól. Nem mondhatunk le az előttünk járó kutatónemzedékek által felhalmozott ismeretek tárházáról, az általuk kiépített intézményekről, a néprajzi könyvtárak, múzeumok, archívumok kincseiről. Hiszen mindez része mindazon népek kulturális örökségének, amelyek megismerésében a hazai kutatók is részt vettek.^{lix}

A megismerés végtelen folyamatában - így az európai etnológia kutatási tevékenységében is - szerves fejlődésre, átgondolt építkezésre van szükség, egyensúlyra az új kutatási paradigmák és a már bevált módszerek, a bizonyított, időtálló tudományos tételek között. Miközben a szak korábban elhanyagolt korszakokra, tárgykörökre, társadalmi rétegekre, kulturális jelenségsoportokra terjeszti ki érdeklődését, dokumentálja, elemzi a jelen változásait, s levéltári források feltárásával veszi birtokába a kora újkor vagy a középkor

népéletének vizsgálatát, nem mondhat le régi birtokairól sem. Ezek közül egyre növekszik a múzeumi – köztük a szabadtéri néprajzi múzeumi gyűjtemények szerepe. Azt gondolom, hogy a tárgyszociológiai megközelítés tisztelete (lásd Átány) mellett folytatni kell a főként tárgytípológiára épülő tárgytörténeti kutatásokat, a gyűjteményi katalógusok kiadását, a *tematikus* és a *megyei népművészeti sorozatokat*, s az eddiginél is szorosabb együttműködésre kell törekedni a régészet, a művészet- és a művelődéstörténet, a nyelvtörténet, a technikatörténet s a többi, - a tárgytörténetben érintett - szak műhelyeivel. Jól kapcsolható a tárgytörténethez a bildlore, a néprajzi ikonográfia, a képi, vizuális információkat kutató tevékenység is. Miközben szorgalmazzuk a módszeres jelenkutatás megerősítését, nem feledkezhetünk meg arról, hogy az is része a történelmi folyamatnak, s rövid időn belül múlttá válik. Az elemzés, az értelmezés során meghatározó marad a diakron szemléletmód, s a levéltárak éppúgy kimeríthetetlen mennyiségű forrásadatot kínálnak az etnográfusnak, mint a többi történeti diszciplína művelőinek. Szakunk sikerrel végezte már eddig is a számára különösen fontos archivális forráscsoportok (az ár- és bérszabások, hagyatéki leltárak, végrendeletek, peres iratok, kontraktusok, hegytörvények, céhes iratok, tanácsjegyző-könyvek, boszorkányperek, egyházlátogatási jegyzőkönyvek és sok más iratfajta) feltárását és kiadását. Ez a történeti néprajzi irány – TÁLASI István szellemében - a jövőben egyre eredményesebben folytatható, s a forrásközléseket követő tanulmányok átrajzolják a magyar népélet és közműveltség egész újkori történetét.

Szóltam az európai etnokartográfia új számítógépes lehetőségéről, ami a nagyon aktuális régiókutatást, s a nemzetközi együttműködés által az európai áttekintést is előreviheti. A néprajzi kartográfia mellett az Európa több országában erős *kulturális ökológia* is új fejlődési szakasz előtt áll több tudományszak összefogásának köszönhetően. Remélni lehet, hogy a széles európai horizontú munkák kereslete, becsülete az eddigi mértéket meg fogja haladni.^{lx} Várható az összehasonlító néprajzi elemzések és a szubkontinentális, s egyéb nagytérségi áttekintések iránti igény növekedése is. Ezen munkálatok lehetőségeit az európai etnológia nemzetközi folyóiratai, gyűjteményes kötetei nagyban növelni fogják. Komparatív tanulmányok szükségét a nemzetközi néphit- és valláskutatás szintén érzi, s számos területen (pl. a samanizmus, a boszorkányhit, az uráli népek mitológiája) ma is folynak ilyen kutatások. Évtizedek óta prosperál a vallási népelet kutatása a német nyelvterületen, s kapcsolatosan hazánkban is. BÁLINT Sándor nyomdokain haladva a mai középnemzedék európai színvonalon, s minden történeti vallásfelekezetre kiterjedően folytatja ezt a munkát.

Az utóbbi évtizedekben Európa több országában (Ausztria, Németország, Svédország) csökkent a szövegfolklor, a népköltészet iránti figyelem. Holott a GRIMM-testvérek és a *Kalevala* óta ez az örökség az európai néprajztudomány identitásának egyik, ha nem a legfontosabb pillére. Magyarországon szerencsére nem torpant meg a munka, s még a terepmunka is sikerrel folytatódott (különösen Erdélyben, Moldvában, a Drávaszögben). Új folklórműfajok kaptak köteteket (pl. apokrif imaszövegek), újraindult a *Magyar Népköltési*

Gyűjtemény 1924-ben megszakadt sorozata, miközben az 1940-ben megindult *ÚMNGY* is folytatódott. Megjelent a *Magyar Népmesekatalógus* 13 kötete, kijöttek a *Magyar Népzene Tára* újabb kötetei. Bő 150-160 éve halmozódik a magyar népköltészet, jó évszázada a zenefolklór anyaga, s még mindig van lehetőség helyszíni gyűjtőmunkára. Ma is a gyűjtés a legsürgetőbb feladat, s még mindig korai a párhuzam a szövegfolklorisztika és a klasszika filológia vagy a régi magyar irodalom kutatása között. Mindamelllett a klasszikus magyar folklórról olyan összefoglalások készültek, s jelentek meg az utóbbi időben, mint a *Magyar Néprajz* V.-VI.-VII. kötete (1988, 1989, 1990.) és *A magyar folklór* egyetemi tankönyve (1998). A maga műfajában mindkettő páratlan gazdagságú, színvonalas kézikönyv.

A magyar folklórkutatás iránti nemzetközi megbecsülés jele az UNESCO által támogatott *Európai Folklór Intézet* alapítása Budapesten. Elismerés és egyben kötelezettség: Európa és a nagyvilág a magyar kutatóktól vár segítséget ahhoz, hogy a világ népeinek nem tárgyiasult, másképpen szólva: folklórműveltségét, megörökítsék és közkinccsé tegyék.

Miért követnék hát múltó divatokat, az európai folklórt és néphagyományt elutasító teoretikus tudósokat, ha a világ folkloristáinak jelentős része a magyar kutatókat kívánja követni? Azt gondolom, szakunknak továbbra is elsősorban a hazai társadalmi, művelődési folyamatokat kell szem előtt tartania, s a saját kutatási hagyományait folytatva érdemes újítania.

IRODALOM

ASSION, Peter

- 1994 Arbeiterforschung. In: BREDNICH, Rolf W. (Hg.) Grundriss der Volkskunde, 243-272. Berlin

BARABÁS Jenő

- 1971 Az Európai Néprajzi Atlasz harmadik munkakonferenciája. Ethnographia LXXXII. 144-146.
- 1975 Európai Néprajzi Atlasza V. munkaértekezlete. Ethnographia LXXXVI. 437-439.

BAUSINGER, Hermann

- 1983 A folklorizmus fogalmához. Ethnographia XCIV. 434-440.
- 1995 Népi kultúra a technika korszakában. Budapest

BAUSINGER, Hermann – JEGGLE, Utz – KORFF, Gottfried – SCHARFE, Martin

- 1978 Grundzüge der Volkskunde. Darmstadt

BENDIX, Regina – ROODENBURG, Herman (eds.)

- 2000 Managing Ethnicity. Perspectives from folklore studies, history and anthropology. Amsterdam (Het Spinhuis)

BOHANNAN, Paul – GLASER, Markt

- 1997 Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Budapest

BORSOS Balázs

- 2001 Cultural Regions of the Hungarian-Speaking Territory as Defined by the Computer. Acta Ethnologica Danubiana Vol. 2-3. 51-77. Komárom – Komarno

BREDNICH, Rolf W. (Hg.)

- 1988, 1994 Grundriss der Volkskunde, Berlin

CSISZTOV, K. V. (red.)

- 1987 Etnografija vosztocsnuh szlavjan. Moszkva

DAUN, Åke

- 1972 Some new Trends within European Ethnology in Sweden.
Ethnologia Europaea. Vol. 6. 227-238.

DÉGH Linda

- 1968-1969 Survival and Revival of European Folk Cultures in
America. Ethnologia Europaea II-III. 97-107.
1977-1978 Grape Harvest Festival of Strawberry Farmers. Ethnologia
Europaea, X. 114-132.

Egy pesti polgár...

- 2000 Egy pesti polgár Európában. Giergl Henrik üvegműves önéletírása,
útijegyzetei és naplói, 1845-1865. (Fontes Musei Ethnographiae 6.
Néprajzi Múzeum. Szerk.: FORRAI Ibolya, bevezetés: GYÖRGYI
Erzsébet). Budapest

DEKKER, Ton – HELSLOOT, John – WIJERS, Carla (eds.)

- 2000 Roots and Rituals. The construction of ethnic identities.
Amsterdam (Het Spinhuis)

ERIXON, Sigurd

- 1938a Region European Ethnology, I-II. Folk-liv. Vol. 1-2. 1937-38.
263-294.
1938b Svenskt folkliv. Den europeiska folklivforskningens syftemal och
metoder. Uppsala (Stockholm)
1944 Európai etnológia. Ethnographia LV. 1-17.
1953 Newer Atlas Organization and their Activities. Laos I. 205-206.
1967a European Ethnology in our Time. Ethnologia Europaea. Vol. I. N^o
1. 4-11.
1967b Urgent Ethnological Tasks. Ethnologia Europaea. Vol. I. N^o 3.
163-169.

FEJŐS Zoltán – NIEDERMÜLLER Péter (szerk.)

- 1982 Tájékoztató bibliográfia a városok néprajzi-antropológiai
kutatásához. Budapest

FEJŐS Zoltán

- 1993 A chicagói magyarok két nemzedéke, 1890-1940. Az etnikai örökség megőrzése és változása. Budapest
- 2001 Old and New in Urban Culture: Dilemmas in Interpreting Recent Urban Transformation in Budapest. In: KISS, Réka – PALÁDI-KOVÁCS, Attila eds: Plenary papers of the 7th SIEF-Conference (April 23-28, 2001, Budapest) pp. 79-108. Budapest
- FENTON, Alexander
- 2001 XII. International European Ethnographic Working Group Meeting. Acta Ethnographica Hungarica Vol. 46. N^o.3-4. 437-440.
- FIELHAUER, Helmut – BOCKHORN, Olaf (Hg.)
- 1982 Die andere Kultur. Volkskunde, Sozialwissenschaften und Arbeiterkultur. Ein Tagungsbericht. Wien – München – Zürich
- FRYKMAN, Birgitta S. – TEGNER, Elisabeth (eds.)
- 1989 Working Class Culture. An international symposium ... University of Gothenburg, September 1986. Göteborg
- FRYKMAN, Jonas – LÖFGREN, Orvar
- 1987 Culture Builders. A Historical Anthropology of Middle-Class Life. New Brunswick – London (Rutgers University Press)
- GUNDA Béla
- 1967 Új európai néprajzi folyóirat. Ethnographia LXXVIII. 142.
- 1969 Erixon Sigurd (1888-1968). Ethnographia LXXX. 329-331.
- HEILFURTH, Gerhardt
- 1981 Der Bergbau und seine Kultur. Eine Welt zwischen Dunkel und Licht. Zürich – Freiburg
- HOFER, Tamás
- 1970 Anthropologists and native ethnographers at work in Central European villages. Anthropologica Vol. 12. N^o 1. 5-22.
- HOFFMANN Tamás
- 1998, 2001 Európai parasztok. I. A munka, II. Az étel és az ital. Budapest

HUGGER, Paul

- 1994 Volkskundliche Gemeinde- und Stadteilforschung. In: BREDNICH, Rolf W. (Hg.) Grundriss der Volkskunde. Einführung in die Forschungsfelder der Europäischen Ethnologie 273-291. Berlin

JÁVOR Katalin

- 2000 Életmód és életmódstratégia a pécsi Zsolnay család történetében. Budapest

KASCHUBA, Wolfgang

- 1999 Einführung in die Europäische Ethnologie. München

KLANICZAY Gábor

- 1984 A történeti antropológia tárgya, módszerei és első eredményei. In: HOFER Tamás (szerk.): Történeti antropológia , 23-60. Budapest

KOHLMANN, Theodor – BAUSINGER, Hermann (Hrsg.)

- 1985 Großstadt. Aspekte empirischer Kulturforschung. 24. Deutscher Volkskunde-Kongreß in Berlin vom 26-30. September 1983. Berlin

LÖFGREN, Orvar

- 1982 Szemléletmód-változások a skandináv etnológiában. Ethnographia XCIII. 89-111.
- 1985 Egy nemzeti kultúra lebontása? A kulturális változás vizsgálata a XIX. és XX. századi Svédországban. Ethnographia XCVII. 530-542.

MÓD László – SIMON András

- 2002 A hajtástól az újborig. A szőlő és bor ünnepei Lendva-vidéken. Lendva

MOHRMANN, Ruth E.

- 1984 A városi népi kultúra kvantitatív elemzésének lehetőségei és határai. Három északnémet esettanulmány. Ethn XCV. 429-443.
- 1990 Die Stadt als volkskundliches Forschungsfeld. Österreichisches Zeitschrift für Volkskunde 44. 129-144.

PALÁDI-KOVÁCS Attila – SZARVAS Zsuzsa (eds.)

- 1987 Village and Town. The second Finnish-Hungarian Symposium on ethnology. (August 25-31, 1986. Budapest – Noszvaj). Budapest
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
- 1990 Traditional Elements in Hungarian Workers' Culture. In: 4th SIEF Congress 1990. Papers II. 501-516. Bergen
- 1995 A magyar néprajztudomány helyzete (1988-1995). Ethnographia 106. 277-283.
- 1999 Viták és változások az európai néprajztudományban a 20. század utolsó harmadában. In: UJVÁRY Zoltán (szerk.): Jubileumi kötet. Folklor és etnográfia 100. 201-221. Debrecen
- RÄSÄNEN, Matti et alii
- 1985 Kaskö. Kontinuitet och förändring i en småstad. Folklivsstudier XVI. Helsingfors
- RÄSÄNEN, Matti – VIRTANEN, Timo J.
- 1994 Everyday life and ethnicity. Urban families in Loviisa and Vöru 1988-1991. Studia Fennica, Ethnologica 2. Helsinki
- RÓHEIM Géza
- 1925 Magyar néphit és népszokások. Budapest
- STOKLUND, Bjarne
- 1972 Europäische Ethnologie zwischen Skylla und Charybdis. Ethnologia Scandinavica 1972. 3-14.
- SVENSSON, Sigfrid
- 1973 Einführung in die Europäische Ethnologie. Meisenheim am Glan
- SZYNKIEWICZ, Slawoj
- 1992 Po co nam antropologia? Etnografia Polska XXXVI. 1. 21-24.
- TALVE, Ilmar
- 1997 Finnish Folk Culture. Studia Fennica. Ethnologica 4. Helsinki
- URBAN EUROPE
- 1993 Urban Europe. Ideas and Experiences. Anthropological Journal on European Cultures. Vol. 2. N° 2. Fribourg – Frankfurt am Main
- VAŘEKA, Josef – PETRÁNOVÁ, Lydia

- 2000 Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska, III. Praha
- VOIGT Vilmos
- 2001a A folklórtól a folklorizmusig. Történeti folklorisztikai tanulmányok. (Néprajz Európának c. fejezet) 85-89. Budapest, Universitas Kiadó
- 2001b Történeti folkloriszika és történeti antropológia. In: A folklórtól a folklorizmusig. Történeti folklorisztikai tanulmányok. 91-101. Budapest, Universitas Kiadó
- WEBER–KELLERMANN, Ingeborg
- 1969 Deutsche Volkskunde zwischen Germanistik und Sozialwissenschaften. Stuttgart
- WEBER–KELLERMANN, Ingeborg – BIMMER, Andreas C.
- 1985 Einführung in die Volkskunde, Europäische Ethnologie. Eine Wissenschaftsgeschichte. Stuttgart
- WIEGELMANN, Günter (Hg.)
- 1978 Kulturelle Stadt–Land-Beziehungen in der Neuzeit. (Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland, 9). Münster
- 1991 Theoretische Konzepte der Europäischen Ethnologie. Münster

ⁱ Részletesebben kidolgozta a *Folk-liv*ben angol nyelven publikált cikkében, továbbá a svéd népeletről ugyanakkor megjelent kézikönyv utolsó fejezetében. Erixon, Sigurd 1938a; Erixon, Sigurd 1938b; Lásd ehhez: Erixon, Sigurd 1967b. 165; Paládi-Kovács Attila 1999. 203; Voigt Vilmos 2001. 81.

ⁱⁱ Bausinger, Hermann 1995. 162.

ⁱⁱⁱ Erixon, Sigurd 1944. 2-4.

^{iv} Erixon, Sigurd 1967a. 5-7; Erixon, Sigurd 1967b. 165. Erixon jelentőségéhez: Gunda Béla 1969. 329-331.

- ^v Ezért is jelenhetett meg Lowie önéletrajzi írása 1959-ben *“Robert H. Lowie, az etnológus”* címen (Robert H. Lowie, Ethnologist). Bohannon, Paul – Glazer, Markt (szerk.) 1997. 189.
- ^{vi} Szykiewicz, Slawoj 1999. 5.
- ^{vii} Úttörőként Conrad Arensberg említhető, akinek első műve 1937-ben jelent meg az ír vidéki emberekről. (*The Irish Countrymen: An Anthropological Study*. New York). Következő, Kimball, Solon T.-vel közös műve: *Family and Community in Ireland*. Cambridge, Mars. 1940.
- ^{viii} Wylie, Laurence: *Village in the Vaucluse*. 2nd ed. Cambridge, 1964; Stirling, Paul: *Turkish Village*. London, 1965; Halpern, Joel M.: *A Serbian Village*. Revised edition. New York 1967; Winner, Irene: *A Slovenian Village: Zerovnica*. Providence, Rhode Island, 1971; Chapman, Charlotte: *Gower Milocca: A Sicilian Village*. Cambridge, Mars. 1971; Arensberg, Conrad M. – Kimball, Solon: *Family and Community in Ireland*. Harvard Univ. Press. 1948; Arensberg, C. M.: *The Irish Countryman*. Garden City, New York. The American Museum of Natural History. 1937, 1968; Friedl, John Kippel: *A Changing Village in the Alps*. New York 1974; Lockwood, William G.: *European Moslems: Economy and Ethnicity in Western Bosnia*. New York – San Francisco – London 1975; Golde, Günter: *Catholics and Protestants. Agricultural Modernization in Two German Villages*. New York – San Francisco – London 1975; Hann, C. M. Tázlár: *A Village in Hungary*. Cambridge 1980; Verdery, Katherine: *Transylvanian Villages. Three Centuries of Political, Economic and Ethnic Change*. Berkeley – Los Angeles – London, 1983; Bell, Peter: *Peasants in socialist transition. Life in a collectivized Hungarian village*. Berkeley, 1984; Rogers, Susan Carol: *Shaping Modern Times in Rural France. The Transformation and Reproduction of an Aveyronnais Community*. Princeton, New Jersey 1991.)
- ^{ix} Hofer, Tamás 1970. 5-6; Löfgren, Orvar 1982. 90-91.
- ^x Daun, Åke 1972. 227-230.
- ^{xi} Weber–Kellenmann, Ingeborg 1969.
- ^{xii} Csisztov, K. V. (red.) 1987.
- ^{xiii} Klaniczay Gábor 1984. 46-47.
- ^{xiv} Zelenin, Dmitrij; *Russische (Ostslavische) Volkskunde*. Berlin, 1927; Weiss, Richard: *Volkskunde der Schweiz*. Erlenbach – Zürich 1946; Moszyński, Kazimierz: *Kultura ludowa słowian*. Kraków, 1929.
- ^{xv} Nevezetes például Solymossy Sándor térképe és dolgozata a jávorfa mese európai elterjedtségéről. *Ethnographia* XXXI (1920) 1-25. A háztípusok, házvidékek közép-európai elterjedtségét vizsgálta Schier, Bruno könyve (*Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa*. Reichenberg, 1932.), a szánok és kerek járművek európai típusrendjét, elterjedtségét állapította meg Berg, Gösta kitűnő monográfiája (*Sledges and Wheeled Vehicles*. Nordiska Museets Handlingar 4. Stockholm, 1935.).
- ^{xvi} Róheim Géza 1925. 339.
- ^{xvii} Paládi-Kovács Attila 1999. 205-210.
- ^{xviii} Stoklund, Bjarne 1972. 4-5.
- ^{xix} Svensson, Sigfrid 1973; Wiegelmann, Günter 1991.
- ^{xx} Weber-Kellermann, Ingeborg – Bimmer, Andreas 1985.
- ^{xxi} Brednich, Rolf W (Hg.) 1988, 1994²
- ^{xxii} Bausinger, Hermann – Jeggle, Utz – Korff, Gottfried – Scharfe, Martin 1978, 1-15. Az antropológiai strukturalizmus hazai fogadtatásához: *Népi Kultúra – Népi Társadalom* IV. Budapest, 1970. 287-389. A frankfurti hatáshoz: Paládi-Kovács Attila 1999. 207-210.
- ^{xxiii} Kaschuba, Wolfgang 1999.
- ^{xxiv} Voigt Vilmos 2001. 83.
- ^{xxv} Gunda Béla 1967. 142; Fenton, Alexander 2001. 439; Voigt Vilmos 2001. 84.
- ^{xxvi} Erixon, Sigurd 1953. 205-206. Lásd még: Laos 1955. 48-98.
- ^{xxvii} Barabás Jenő 1975. 439.
- ^{xxviii} Fenton, Alexander 2001. 439.
- ^{xxix} Cox, H. L. (hg.): *Kulturgrenzen und nationale Identität*. Bonn, 1993; Vařeka, J. – Holubová, M. – Petránová, L. (red.): *Evropský kulturní prostor – jednota v rozmanitosti (Európai kultúrtér – egység a különbözőségben)*. Praha, 1997; Liszka József szerk.: *Grenze als volkskundliches*

-
- Problem. Acta Ethnologica Danubiana 2-3. Komárom-Komárno 2001. Nem jelent még meg az 1998-ban Tessinben (Lengyelország) tartott symposium kötete.
- xxx Vařeka, Josef - Petráňová, Lydia 2000.
- xxxí Borsos Balázs 2001. 63.
- xxxii Utóbbira példa Daun, Åke: Upp till kamp i Båtskärsnäs. En etnologisk studie av ett samhälle inför industrienedläggesse. Stockholm, 1969. Ez a munka egy észak-svédországi fűrésztelep felszámolása elleni munkásellenállást és a kompromisszumhoz vezető tárgyalásokat írta le.
- xxxiii Löfgren, Orvar 1985. 533-536.
- xxxiv Frykman, Jonas – Löfgren, Orvar 1987.
- xxxv Jávor Katalin, 2000; *Egy pesti polgár...* 2000.
- xxxvi Assion, Peter 1994. 243-272.
- xxxvii Heilfurth, Gerhardt 1981.
- xxxviii Fielhauer, Helmut – Bockhorn, Olaf 1982.
- xxxix Paládi-Kovács Attila 1990. 501-516. Svédországban 1989-ben adtak ki egy tartalmas kötetet a munkásság néprajzáról egy széles nemzetközi részvétellel tartott symposium anyagából. Lásd Frykman, Birgitta S. – Tegner, Elisabeth (eds.) 1989.
- xl Wiegmann, Günter 1978.
- xli Paládi-Kovács Attila – Szarvas Zsuzsa 1987.
- xlii Példa rá a Kaskö városkáról kiadott kötet. Räsänen, Matti et alii 1985.
- xliii Räsänen, Matti – Virtanen, Timo J. 1994.
- xliv Hugger Paul 1994; Mohrmann, Ruth. E. 1990; Mohrmann, Ruth E. 1984.
- xlv Kohlmann, Theodor – Bausinger, Hermann 1985.
- xlvi Fejős Zoltán – Niedermüller Péter (szerk.) 1982.
- xlvii Ethnographia 1955. 605-607, Ethnographia 1958. 157-158, Ethnographia 1959. 450-453.
- xlviii Fejős Zoltán 1993; Fejős Zoltán 2001.
- xlx *Urban Europe* 1993. 7-37.
- ¹ Bendix, Regina – Roodenburg, Herman 2000. XI-XII.; Dekker, Ton – Helsloot, John – Wijers, Carla 2000. X-XXI.
- ^{li} Bausinger, Hermann 1983. 438.
- ^{lii} Dégh Linda 1968-1969. 106-107; Dégh Linda 1977-1978.
- ^{liii} Mód László – Simon András 2002. 140-142.
- ^{liv} International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences, ICAES.
- ^{lv} Code of Ethics of American Anthropological Association (Approved, June 1998)
- ^{lvi} Már az alakulás évében 70 egyetemi tanszék és 479 egyéni tag csatlakozott a szervezethez, többségük angol, holland, német, spanyol, francia területről. Husman, Rolf (ed.): The EASA Register. Göttingen, 1990. 362.
- ^{lvii} Az AJEC alapító szerkesztője, s egyben kiadója Giordano, Christian (Fribourg) és Greverus, Ina-Maria (Frankfurt am Main), akiket népes nemzetközi board támogat.
- ^{lviii} Sajnálattal kell megállapítani, hogy az európai antropológusok folyóirataiban, konferenciáin csak elvétve lehet magyar nevekkal találkozni, beágyazódásról egyelőre nem beszélhetünk. Kívánatos lenne a magyar jelenlét és aktivitás fokozása az antropológusok európai szervezeteiben, főrumain, s főként a közös kutatási programokban.
- ^{lix} Magyarok mellett a hazai nemzetiségek, a Reguly óta kutatott rokon népek, s megannyi más nép hagyatékáról van szó Európán belül és kívül.
- ^{lx} HOFFMANN Tamás 1998, 2001.